

ТЕМА 1. ВСТУП ДО ПСИХОДІАГНОСТИКИ. ПСИХОДІАГНОСТИКА ЯК ГАЛУЗЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.

ПЛАН

1. Психодіагностика як наука.
2. Історія становлення психодіагностики як науки.
3. Завдання та функції сучасної психодіагностики.

Література

1. Анастаси А. Психологическое тестирование. Кн. 1. –М, 1982.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб., Питер Ком, 1999. – С.268-271 (“психологическая диагностика”), С.267-268 (“психологическое обследование”), С.86 (“диагноз психологический”), С.271-272 (“психологическое тестирование”).
3. Немов Р.С. Психология: В 3-х кн. Кн.3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. - М., 1998.
4. Общая психодиагностика / Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина. –М., 1987. –
5. Шмелев А.Г. и др. Основы психодиагностики: Учебн. пособие для студентов пед. вузов.– М.- Ростов-на-Дону, 1996.
6. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основы психологической диагностики: навч. посіб.-3-є видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 464с.

Психодіагностика -- це галузь психологічної науки, що розробляє теорію, принципи і інструменти оцінки і виміру індивідуально-психологічних властивостей особистості.

За період розвитку психодіагностики в ній склались основні сфери застосування психологічних методик, які можуть бути визначені як галузі загальної психодіагностики. Першими виявили інтерес до методик дослідження особистості і інтелекту освіта і медицина, що і зумовило появу відповідних галузей психодіагностики -- освітню і клінічну. Крім названих областей психодіагностики, необхідно відзначити професійну психодіагностику, без якої неможливі профорієнтація і профвідбір.

Діагностика (від грецького «діа» і «гнозис») буквально розуміється як «пізнання, що розрізняє». Термін «діагностика» сьогодні активно використовується не тільки в психології, але й педагогіці, медицині та інших галузях науки. Згідно з сучасним загальнонауковим уявленням під терміном «діагностика» розуміють розпізнання стану визначеного об'єкту чи системи шляхом швидкої реєстрації її суттєвих параметрів і подальшого віднесення до визначеної діагностичної категорії з метою прогнозу її поведінки і прийняття рішення про необхідні впливи на цю поведінку в бажаному напрямі. В цьому контексті психодіагностику слід вважати важливим засобом забезпечення так званого «зворотного зв'язку» -- засобом інформаційного забезпечення будь-якого впливу, тобто любий вплив повинен розпочинатися зі збору

психодіагностичної інформації і завершуватися повторним діагностичним обстеженням.

Виділяють *психодіагностичні ознаки*, *психодіагностичні категорії* й *діагностичний висновок*.

Психодіагностичні ознаки -- це окремі зовнішньо виражені ознаки об'єкта діагностики, які виявляються інформативними для віднесення об'єкту до визначеної діагностичної категорії, їх можна безпосередньо спостерігати і реєструвати, а **психодіагностичні категорії** — це приховані внутрішні психологічні фактори (психологічні причини), які спричиняють певну поведінку й особливості людини. Підсумком діагностики є **діагностичний висновок**, який передбачає перехід від ознак, які спостерігаються, до рівня скритих категорій. Особлива складність психодіагностики полягає в тому, що між змінними і категоріями не існує взаємоозначених зв'язків. Наприклад: один учень вчиться для того, щоб отримати «відмінно» - таким чином в учня сформована пізнавальна потреба, інший намагається отримати таку саму оцінку за матеріальну винагороду.

Для однозначного висновку одного симптому (одного вчинку), як правило, недостатньо. Необхідно проаналізувати комплекс симптомів. Виявлення різноманітних симптомів (ознак) забезпечують тести. **Тест** в психодіагностиці -- це серія однотипних стандартизованих коротких випробувань, яким піддається обстежуваний. Різні тестові завдання покликані виявити в обстежуваного різні симптоми, які пов'язані зі скритими факторами, що тестуються.

Слід розрізняти *практичне обстеження* і *наукове диференційно-діагностичне дослідження*, які є одними з важливих понять в сучасній тестологічній культурі.

Обстеження -- це застосування готового, вже розробленого тесту. Його результат -- відомості про психічні властивості конкретної людини (обстежуваного).

Диференційно-діагностичне дослідження -- це комплекс теоретичних і експериментальних робіт, спрямованих на формування концепції психічної властивості, що вимірюється (скритого фактора, що впливає на ефективність і характер діяльності), на виявлення діагностичних ознак (чи емпіричних індикаторів), за якими можна отримати інформацію про задану властивість; це створення і апробація методики реєстрації виявлених ознак.

Сучасне поняття «психодіагностика» тісно пов'язане з поняттям «психологічне тестування», але не зводиться до нього, оскільки, крім тестових (стандартизованих), існують експертні (що ґрунтуються на якісних оцінках), і які прийнято ще називати «клінічні психодіагностичні методики»; бесіда, слабо стандартизоване інтерв'ю, проєктивні методи і т.ін.

Найбільш логічно, строго в узагальнено-формалізованій формі ці логічно-методичні принципи відображені в психометриці. **Психометрика** -- математизована технологія створення стандартизованих діагностичних методик. Сучасна психометрика вимагає, щоб будь-який тест, який претендує на те, щоб бути науковим, відповідав необхідним психометричним властивостям. Це властивості валідності, надійності, репрезентативності. В психометриці обґрунтовані визначені правила і методи виміру вказаних

психометричних властивостей тестів, за допомогою яких здійснюється контроль за ступенем науковості будь-якого запропонованого тесту.

«Психічні властивості». Психічні властивості стабільні в часі, є рисами особистості. В тих випадках, коли від рівня розвитку визначеної риси залежить досягнення індивідом нормативно заданого результату, тоді ми говоримо про здібності особистості. Коли рівень розвитку риси не впливає на досягнення результату, тоді ми говоримо про стильову рису. Риса, яка впливає на спрямованість діяльності, називається мотиваційною. Психічні властивості -- явища нестабільні в часі -- формують те, що ми називаємо

Методика (тест), що застосовується в психодіагностиці, може спрямовуватись на виявлення загальних чи часткових рис індивідуальності (наприклад, виявлення загального рівня пізнавальної потреби чи сфери інтересів).

Оскільки підсумком діагностичної роботи є постановка психологічного діагнозу, то необхідно розглянути це поняття. Було б невірно думати, що це заключення про психічну хворобу.

Психологічний діагноз -- це результат психодіагностичного обстеження, який носить комплексний і системний характер, містить опис структури виявлених психічних властивостей (зокрема у вигляді профілю) та можливий прогноз майбутньої поведінки індивіда.

Під **психологічним діагнозом** розуміють діагнозом розуміють конкретні причини відхилень в діяльності з метою усунення цих причин шляхом відповідних конкретних впливів. У сучасній психодіагностиці психологічний діагноз може бути поставлений будь-якій людині і означає не віднесення до якої-небудь однієї категорії, типу особистості, а структурований опис комплексу взаємопов'язаних психічних властивостей -- здібностей, стильових рис і мотивів особистості.

Психодіагностика базується на таких ідеях:

Ідея вимірювання.

Ідея порівняння (з нормою).

Поняття норми в психодіагностиці має такі аспекти

Особливе значення для діагностики має поняття «**норма**». В психодіагностиці слід розрізняти як мінімум два різних види норм: статистичні і соціокультурні. **Статистична норма** -- це середній діапазон значень на шкалі властивості, що вимірюється. Нормою тут вважається близькість значення важливості до того рівня, який характеризує статистично середнього індивіда. Культурна норма це типові показники людей розвитку яких відбувається в певній культурній зоні.

Розглянувши основні поняття психодіагностики, необхідно визначитися із її предметом.

Предметом психодіагностики є:

1. Методологічні, теоретичні, конкретні методичні принципи побудови психодіагностичних інструментів та формування психодіагностичного заключення.

2. Методи, конкретні методики діагностування найбільш універсальних конструктів особистості, таких як: риса особистості, здібності, мотиви,

свідомість та самосвідомість, міжособистісні взаємини.

З точки зору психодіагностичного заключення *предметом психодіагностики є:*

1. Становлення наявності у людини тієї чи іншої психологічної властивості чи особливої поведінки.

2. Визначення міри розвитку даної властивості, її вираження в певних кількісних та якісних показниках.

3. Опис психічних та поведінкових особливостей людини тоді, коли це необхідно.

4. Порівняння міри рівня розвитку якості, що вивчається у різних людей, з акцентом на статево-віковий аспект.

Історія розвитку психодіагностики

Психологічна діагностика в міфах і легендах.

В історії розвитку людства існує давня і багата традиція пізнання психіки людини. Витоки психологічної діагностики і психодіагностичного методу ідуть у глиб століть.

Цікава система діагностики готовності до навчання в школі існувала в Піфагора. Піфагор дуже складно приймав у свою школу новачків. Вчений уважно відносився до рекомендацій батьків і вчителів, приховано спостерігав за поведінкою претендентів. Особливого значення Піфагор надавав ході і сміхові молодих людей. Він стверджував, що манера сміятися і ходити може багато чого сказати про характер людини. Іспит Піфагора складався з двох етапів. Насамперед «діагностувалася» стресостійкість претендента. Він повинний був переночувати один у печері. Потім проводилося тестування інтелекту, при цьому пропонувалася дуже складна задача, яку вирішити було майже неможливо. Збентеженого новачка вводили в зал, де усі, хто вже учився в школі, ображали невдачу і глузували з нього. Якщо поведінка «жертви» відрізнялася цілковитим самовладанням, умінням тримати себе і з достоїнством відповідати на випадки, то іспит закінчувався прийомом до школи.

Якщо проаналізувати всі розглянуті «минулі» психодіагностичні процедури, то можна побачити в них ознаки, що використовує сучасний психолог-діагност. Своєрідна наступність спостерігається в наступному:

- Цілісний підхід до вивчення людини. Людина сприймалася діагностами в цілому, включаючи зовнішній вигляд, особистісні властивості і професійно важливі якості. Сьогодні психологічна діагностика продовжує орієнтуватися на цілісність особистості.

- Створення екстремальних ситуацій. Напружені умови іспитів, випробування, що ставлять людину на грань між життям і смертю, послабляли психологічні захисти і дозволяли більш точно діагностувати особистісні властивості і можливості людини. Сучасні психодіагностичні процедури також містять у собі елементи напруги і стрессогенності.

- Тестування мало соціальну спрямованість і ніколи не використовувалося для розваги. Психодіагностика завжди оперативно реагувала на актуальні потреби суспільства і виступала одним з можливих важелів впливу на суспільне

і господарське життя.

Науковій психологічній діагностиці передувала наївна психологічна діагностика, зміст якої визначається *фізіогномікою* (вчення про зв'язок зовнішності людини з певним типом особистості) *френологією* (вчення Галля про зв'язок психічних особливостей людини із зовнішньою формою черепа), *графологією* (вчення про почерк, який відображає психологічні властивості і психофізіологічний стан), *хіромантією*. Наївна психологія користувалася переважно методом спостереження.

Становлення наукової психологічної діагностики

Власне психологічна діагностика вперше з'явилася в рамках психіатричного обстеження. Спочатку вона була представлена звичайними питаннями щодо віку, місця проживання, дати народження, нескладних математичних операцій. Таким чином, першим предметом, до якого звернулася психодіагностика, виявилися розумові здібності людини. Більш точним засобом діагностики розумових здібностей можна вважати задачі, схожі швидше на ребуси, що вимагають проявів спритності, критичності, передбачення, ніж задачі, пов'язані з описом предметів повсякденного життя, або задачі, спрямовані на перевірку пам'яті. Такі задачі-головоломки були сформульовані вже Арістотелем. У всякому разі, їх застосовували задовго до включення в тести інтелекту.

Початок психологічній діагностиці в якості однієї з дисциплін прикладної психології поклав **Ф.Гальтон**, який у 1883 році опублікував роботу «Дослідження людських здібностей і їхній розвиток». Він запропонував перевіряти загальні розумові здібності людини за допомогою психометрического іспиту, першим ввів поняття „*тест*”. Поняття «*розумовий тест*» уперше застосував для швидких і нескладних перевірок американський психолог **Дж.Кеттелл**, що працював у Гальтона. У 1890 році вийшла у світ його монографія «Розумові здібності і їх вимірювання», у якій було запропоновано приблизно 50 простих іспитів. Серед них, наприклад, вимірювання м'язевої сили, максимальної частоти постукування, чутливості до дотику, приблизної оцінки часу, обсягу безпосередньої довільної пам'яті.

Власний розвиток тестів інтелекту і здібностей починається після 1905 року з виданням комплексу тестів для добору дітей у спеціальні школи, складених А.Біне і Д.Симоном.

Слід зазначити виникнення іншої великої групи тестів — *проективних*, за допомогою яких починається спроба виявлення основних функцій особистості. Принцип проекції з'являється в словесно-асоціативному методі К. Юнга в 1904-1906 роках..

Тести, засновані на питаннях, що стосуються власних переживань і поведінки людини або її відносин, почали виникати в 1930-х роках під впливом першого психологічного опитувальника, складеного в 1917 році Р.С.Вудворсом з метою відрізнити призовників, що страждають неврозом, від здорових..

В даний час точна періодизація етапів становлення психологічної діагностики відсутня. Незважаючи на це, доцільно розглянути психодіагностичні ідеї, сформовані наприкінці ХІХ і на початку ХХ століть. Саме наприкінці ХІХ століття відбувається становлення наукової і практичної

психологічної діагностики. Цей час асоціюється з зародженням експериментального диференційно-психологічного вивчення людини, що складалося під впливом запитів і потреб практики. Введення в область психологічних досліджень експериментального методу, а також кількісних (математичних) методів обробки й аналізу результатів істотно змінило зміст і смисл психології взагалі.

Г.Фехнер вважається одним з перших дослідників експериментальної психології. Ним були введені в психологію кількісні міри, тобто вимірювання. Сучасний вигляд вона придбала завдяки колосальним зусиллям і дослідницькій активності В. Вундта. Учений, хоча і вважав, що вищі психічні функції, що складають сутність дослідження особистості, не підлягають експериментальному вивченню, у лабораторних умовах вперше експериментально досліджував сприйняття, пам'ять, увагу, швидкість реагування і т.п.

Психологічна діагностика запозичила в експериментальної психології кількісний принцип, що перетворився в методологічний. Він складає основу всіх процедур і оцінок діагностичних можливостей тестів. Розробкою численних процедур і прийомів експериментальна психологія фактично стимулювала розвиток психодіагностики.

Ще одним, історично не менш важливим джерелом психологічної діагностики є диференційна психологія. Засновником диференційної психології (індивідуальних відмінностей) прийнято вважати В.Штерна, який ще в 1900 році закликав психологів займатися не тільки дослідженням загальних психічних закономірностей, але також і індивідуальністю. Істотну роль у становленні диференційної психології зіграли А.Біне і В.Анрі. Перехід від вивчення ізольованих психічних властивостей до цілісної індивідуальності стимулювало виникнення особливого предметного аспекту — психодіагностики. Розходження між психологічною діагностикою і диференційною психологією визначаються тим, що першу цікавлять прояви загальних закономірностей в одиничному, конкретному випадку, друга вивчає загальні закономірності прояву індивідуальних відмінностей.

А.Біне теоретично обґрунтував і довів практично можливість діагностики вищих психічних процесів. Він уперше сконструював тест для виміру розумового розвитку дітей (**шкала розумового розвитку Біне-Сімона**). Незважаючи на недостатнє теоретичне обґрунтування, тест одержав широке поширення в багатьох країнах. У 1923 році після адаптації тест був виданий у нашій країні.

Прикладну психологію прийнято вважати третім джерелом психологічної діагностики. Окреслити чітко предметну область прикладної психології дуже складно. Прикладні аспекти досліджень можна знайти майже у всіх сферах виробничої і суспільної діяльності людини.

Найбільш сильний вплив на становлення психологічної діагностики як самостійної наукової дисципліни зробила тестологія. Інтенсивний розвиток промисловості, залучення великих мас людей у процес виробництва, потреба суспільства у висококваліфікованих робітниках обумовили виникнення проблем професійного добору і професійної орієнтації. Соціально-економічна ситуація підштовхувала до розробки і застосування тестів. Тестологія

займалася теорією і методологією розробки і перевірки психологічних тестів, визначенням критеріїв якості тестів і їхньої стандартизації.

Хоча психологічна діагностика має досить тривалу історію, тільки на початку ХХ століття з'явилося термін «психодіагностика». Його поширення пов'язане з ім'ям швейцарського психолога, вченого і лікаря Германа Роршаха, чия книга за назвою «Психодіагностика» вийшла у світ в 1921 році. Монографія була присвячена можливості розпізнання психічних відхилень за допомогою інтерпретації чорнильних плям.

У розвитку вітчизняної психодіагностики. можна виділити два періоди. Перший варто віднести до початку 20-х — до середини 30-х рр. Це роки масового застосування тестів у народній освіті, профвідборі і профорієнтації, характерним є широке запозичення закордонних тестів. Створювалися і власні методики, але їм, як правило, не вистачало серйозного теоретичного й експериментального обґрунтування. Результати тестових обстежень нерідко розглядалися в якості вирішальних, абсолютизувались. У той же час радянськими вченими був висунутий ряд прогресивних ідей, розробка яких могла б сприяти розвитку психодіагностики у нашій країні.

В ці роки плідно працювали М.Басов, М.Бернштейн, П.Блонський, С.Геллерштейн, О. Мандрика, Г.Россолімо, М.Сиркін, І.Шпильрейн і ін. Г.І. Россолімо був запропонований метод цілісної діагностики особистості за допомогою «психологічного профілю». Застосування профілю дозволяло побачити рівень розвитку психічних процесів, їхню динаміку під впливом різних впливів і корекційних прийомів. Заслуга Г.Россолімо полягає в тому, що його ідеї виміру психічної своєрідності за допомогою профілю підштовхнули до розробки нових тестових методик. Багато сучасних тестів досягнень і особистісні опитувальники побудовані на принципах психологічного профілю - наприклад, шкала Векслера, 16-факторний опитувальник Кеттелла і т.п.

Особливо хотілося б сказати про внесок у розвиток радянської психодіагностики видатного психолога Л.Виготського. Його ідея про діагноз психологічний зберігає своє значення і сьогодні.

Постановою ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення... » (1936) була накладена заборона на застосування безглузвих (як там відзначалося) тестів. Власне кажучи, даною постановою були припинені всі психодіагностичні дослідження. Знадобилося близько 40 років, щоб цей напрямок досліджень був цілком відновлений у своїх правах.

Наприкінці 60-х рр. починається другий період розвитку радянської психодіагностики, відзначений бурхливими дискусіями про місце її в системі психологічного знання, принципах і методах, про ставлення до закордонного досвіду. Поступово дискусії поступають місцем зваженому науковому аналізу існуючих проблем, пошукові їхнього рішення (В. Блейхер, Л.Бурлачук, Є.Соколова, М.Кабанов, А.Лічко, Б.Кулагін, В.Бодальов, О.Столін та ін.

Завдання для самостійної роботи

1. Дати характеристику понять «психодіагностика» та «психологічне

тестування”.

2. Проаналізувати структуру психодіагностики.
3. Охарактеризуйте змістовну спрямованість психодіагностики як практичної та теоретичної дисципліни.
4. Охарактеризувати історію виникнення психодіагностики, основні етапи її розвитку за рубежом та в Україні.
5. Проаналізувати основні проблеми сучасної психодіагностики.